

УДК 347.211 (045)

О. ПІЦАН, *заслужений юрист України,*
заступник голови Співки юристів України,
президент фінансово-консалтингової групи “Раритет”

ПРАВО НА НАЗВУ ОБ’ЄКТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Анотація. У статті розглядаються проблеми найменування об’єктів інтелектуальної власності, обґрунтовується необхідність визнання права на назву об’єкта права інтелектуальної власності та його закріплення у законі.

Об’єкти права інтелектуальної власності характеризуються такою ознакою, як інформаційність, про що справедливо заважувалось у науковій літературі [1. – С. 136 - 141]. Тому їх роль і значимість для сучасного інформаційного суспільства неocenенні. Але використання об’єктів права інтелектуальної власності здійснюється відповідно до порядку, встановленого законом, і пов’язане з необхідністю розрізнення самих об’єктів. Одним із способів такого розрізнення є назви об’єктів, що, як правило, несуть в собі інформацію про суть результатів інтелектуальної праці, які отримали правову охорону.

У порядку постановки проблеми в загальному вигляді пропонується звернутися до питання найменування об’єктів права інтелектуальної власності та правового регулювання відповідних відносин. Як показують останні дослідження правової проблеми найменування об’єктів інтелектуальної власності, науковцями лише частково окреслено поставлені сучасною практикою питання, зроблено їх загальний аналіз та висунуті окремі пропозиції по вдосконаленню законодавства. Пропозицію про розгляд права на назву створеного об’єкта як окремого особистого немайнового права оприлюднив Р.Б.Шишка, зауважуючи при цьому, що вибір найменування в ряді випадків має свої правила [2. – С. 330]. М.М. Малеїна [3], В.М. Сергєєв проаналізували вимоги до назв окремих об’єктів права інтелектуальної власності [4]. Певним особливостям найменування результатів інтелектуальної праці присвячені роботи В.А. Рясенцева [5], О.П. Сергєєва [6]. На жаль, не розкривалися ні зміст запропонованого права на назву об’єкта дослідниками, ні його суб’єкти, ні межі здійснення. Недостатньо вивченою залишається і специфіка найменування різних видів об’єктів права інтелектуальної власності.

У даній статті для вирішення поставлені такі завдання: обґрунтувати думку про самостійність права на назву об’єкта права інтелектуальної власності, про необхідність його захисту; з’ясувати зміст цього права, коло суб’єктів; запропонувати шляхи вирішення спірних ситуацій щодо назв об’єктів, що мають місце на практиці.

Право на назву об’єкта – це, звичайно, першочергове право творця. Стосовно винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонування інтегральної мікросхеми, наукових відкриттів, сортів рослин, порід тварин воно складається з трьох правомочностей: надати назву об’єкту, зареєструвати її у компетентному державному органі та вимагати застосовувати цю назву. До винесення державним органом рішення за результатами експертизи назву об’єкта ще можна змінити за бажанням творця шляхом внесення змін у заявку. Після державної реєстрації назву об’єкта творець змінювати вже не вправі.

Право на назву об’єкта права інтелектуальної власності називаємо першочерговим правом творця не випадково, тому що саме творець найперше вирішує питання про назву, як і питання про оприлюднення об’єкта чи його реєстрацію. На нашу думку, право

на назву об’єкта може відчужуватись за згодою автора, а також воно може бути надане законом певним суб’єктам, наприклад, заявникам, роботодавцю.

Буває так, що об’єкт створено, а назви йому творець не встиг надати або ж вона не відповідає вимогам і необхідно її змінити. За відсутності творця питання про назву об’єкта хтось має вирішувати. Законодавець не врегулював відповідні ситуації щодо всіх об’єктів, яким має присвоюватись назва. На нашу думку, право надати назву об’єкту за відсутності творця повинні мати спадкоємці. Навіть, якщо право подання заявки для реєстрації об’єкта і отримання патенту чи свідоцтва передано або за законом належить іншій особі (не творцю), право надати чи змінити назву повинні мати і ці особи (юридичні та фізичні особи – роботодавці, якщо об’єкт створювався за трудовим договором, замовники, державний орган від імені держави, якщо об’єкт належить їй у разі відсутності спадкоємців творця).

Вітчизняний законодавець лише стосовно сортів рослин передбачив можливість змінити назви об’єкта заявником на вимогу органу державної реєстрації (далі – Установа). Таким чином, потрібно вважати, що право на назву сорту належить за певних умов і заявнику, що закріплено у ст. 28 Закону України “Про охорону прав на сорти рослин” [7]. Заявник вправі залишити запропоновану назву сорту без змін або запропонувати іншу назву, про що повідомляє Установу протягом трьох місяців від дати одержання експертного висновку. Заявник за власним клопотанням і без вимоги Установи наділений правом змінити назву, але до прийняття рішення про державну реєстрацію прав на сорт та сплати відповідного збору. Згідно частиною 10 ст. 28 Закону України “Про охорону прав на сорти рослин” назва сорту затверджується рішенням про державну реєстрацію сорту і прав на сорт та реєструється одночасно із внесенням відомостей про сорт до відповідних видань.

М.М. Малєїна пропонує у випадку, якщо назва селекційного досягнення анулюється (а це призводить до анулювання патенту) і державний орган вимагає її замінити, а патентовласник іншої відповідної назви не надав, дозволити державному органу змінити назву. [З. – С. 233]. Така пропозиція спірна, але не позбавлена сенсу. В Україні, як і в Російській Федерації, аналогічна ситуація можлива, як вказувалось, при проведенні кваліфікаційної експертизи сорту. Через неузгодженість назви патентовласник опиниться у невідповідному становищі – залишиться без патенту.

Що стосується творів, то чинним законом не передбачено і окреме право на назву твору. Точніше, можна сказати, що Законом України “Про авторське право і суміжні права” регулюється лише питання щодо оригінальних назв творів: вони самі вважаються творами. Нагадаємо, що вимогу найменувати об’єкт права інтелектуальної власності передбачено лише для винаходів, промислових зразків, корисних моделей, наукових відкриттів, сортів рослин, компонувань інтегральних мікросхем (або на рівні законів, або в підзаконних актах). Але назви мають і породи тварин, і раціоналізаторські пропозиції, і твори. Тому доцільно у Цивільному кодексі закріпити право на назву об’єкта права інтелектуальної власності, зміст якого і особливості захисту потрібно врегулювати на рівні спеціального законодавства з урахуванням особливостей конкретних видів об’єктів. Щодо об’єктів авторського права і суміжних прав зміст цього права для автора передбачає такі правомочності: надати назву твору, виконанню, програмі організації мовлення, вимагати її застосовувати, а також змінювати назву. Державна реєстрація назв творів не є обов’язковою, але її здійснення можливе, якщо автор забажає зареєструвати свій твір у Державному агентстві з авторських і суміжних прав.

Закріплення на законодавчому рівні права на назву об’єкта права інтелектуальної власності як самостійного права має неабияке значення для його захисту, а також дозволить уникнути спірних ситуацій з приводу співавторства. Судова справа, що розгляда-

лася Шевченківським районним судом м. Києва, свідчить про розуміння позивачами права на назву об'єкта як складової права визнаватися творцем. Повідомлення у засобах масової інформації одним із співавторів винаходу про те, що він є автором назви нового лікарського засобу, було сприйнято як одноосібне присвоєння авторства. З матеріалів справи вбачається, що назва була дана об'єкту за згодою всіх співавторів, але автором назви був один з них [8]. Виникає запитання, чи справедливо говорити, що всі співавтори є авторами назви, оскільки всі вони є співавторами винаходу? Якщо так, то автор назви не повинен заявляти про своє одноосібне авторство на назву об'єкта. На нашу думку, важливо розрізнити авторство винаходу і авторство його назви. Можна припустити, що авторство назви об'єкта буде належати не співавторам. Її може запропонувати, наприклад, хтось із допоміжного персоналу, а співавтори схвалять цю назву і саме так назвуть об'єкт. Але цей “хтось” із допоміжного персоналу співавтором винаходу не стане, оскільки не було його творчої участі у створенні винаходу. Назва винаходу і винахід – поняття не тотожні. Тому авторство назви може належати одній людині, а не всім співавторам. Але право на назву об'єкта належить всім його співавторам, тобто вони можуть реалізувати дане право, за спільною згодою надавши назву об'єкту. І в цьому аспекті головним є узгодження назви з усіма співавторами і спільне рішення про її присвоєння об'єкту, навіть якщо назва була запропонована непричетною до винаходу особою. У разі незгоди хоча б одного із співавторів щодо запропонованої назви вона повинна відхилитись. З цього приводу заслуговує на увагу і Закон Республіки Вірменія “Про патенти” від 20 червня 1993 року, у ст. 8 якого закріплена вимога щодо спільної подачі заяви про найменування об'єкта, якщо він створений кількома авторами [9]. Доцільно було б запозичити досвід Вірменії і законодавчо закріпити вимогу про обов'язковість підписів усіх співавторів на заяві про найменування об'єкта.

Питання про право на назву об'єкта набуло актуальності і при розгляді в суді спору між кийвським скульптором Олегом Пінчуком, фондом “Дзвони майбутнього” і творчовиробничим об'єднанням “Художник” з приводу виготовлення і використання протягом семи років без дозволу автора статуетки “Прометей-Престиж”, хоч вона і була виготовлена на замовлення відвідувачів. Відповідачі висунули вимогу про визнання співавтором статуетки голови правління фонду “Дзвони майбутнього” А. Райцина, оскільки той подав ідею символу та створив назву статуетки. Що стосується ідеї символу, то авторське право не надає охорони ідеям, а що стосується назви, варто визнати, що створення об'єкта і створення його назви – різні творчі процеси. Якщо назву запропонувала особа, яка не брала участі у створенні об'єкта, то вона і не може бути визнана співавтором [10].

Аналогічне питання виникло при розгляді справи одним із судів Канади. Позивач заявив, що він, працюючи барабанщиком під час запису альбому пісень, придумав назви для двох пісень. Оскільки назва твору є об'єктом авторського права як частина твору, то позивач вважав, що він має визнаватися співавтором пісень [11. – С. 72]. Але суд не визнав барабанщика співавтором навіть з урахуванням внесених ним певних творчих елементів у музичний твір. Таким чином, авторство назви не дає підстав вважатися автором об'єкта права інтелектуальної власності.

Проаналізовані приклади підводять до думки, що, по-перше, право на назву об'єкта права інтелектуальної власності – цілком самостійне суб'єктивне право; по-друге, назва об'єкта може бути запропонована і не його творцем, але право найменувати об'єкт належить автору чи співавторам, по-третє, слід погодитись, що право на назву об'єкта може належати за певних умов і не творцям цього об'єкта – важливо, щоб такі умови були визначені законодавчо. На наш погляд, сюди відносяться створення об'єкта за трудовим договором чи на замовлення. З цього приводу варто пригадати Закон “Про авторське

право і суміжні права” ФРН, який дозволяє користувачам за наявності згоди автора змінювати назву твору. Ця норма свідчить про можливість відчуження права на назву [12]. Тому, певно, доцільно передбачити у вітчизняному законодавстві і можливість передачі автором права на назву об’єкта шляхом укладення відповідного договору.

Традиційно у вітчизняній практиці закріпилися певні правила надання назв чи присвоєння імені автора створеному об’єкту. Винаходу присвоюється ім’я автора, якщо бажають підкреслити зв’язок творця з винаходом. Якщо винахід, на думку В.М. Сергєєва, незвичний, нестандартний, а використання його може надати особливі суспільні блага, він отримує спеціальну назву [4. – С. 11].

Вибір імені автора чи спеціальної назви визначається також нормативними вимогами до назв. Назва винаходу повинна вказувати на призначення об’єкта чи належність до певної галузі техніки. Вона також вирізняється лаконічністю, чіткістю. Наприклад, винаходи “Моделюючий комплекс бойового застосування авіаційної високоточної зброї” [13. – С. 52], “Метод лікування дегенеративно-дистрофічних захворювань хребта” [14. – С. 5]. М.М. Малєїна, аналізуючи межі здійснення права автора на назву створеного об’єкта за російським законодавством, зауважує, що для винаходів, які відносяться до способів отримання високомолекулярних з’єднань невстановленої структури, вказівка назви високомолекулярного з’єднання і його призначення обов’язкові у назві винаходу [3. – С. 232].

Назва промислового зразка також повинна характеризувати його призначення чи застосування у певній галузі та відповідати міжнародній класифікації промислових зразків. Якщо існують варіанти виконання промислового зразка, то вони вказуються після назви у дужках.

У назву винаходу може входити також ім’я першого винахідника, якщо були використані його технічні рішення. Проте, це не обов’язково. Наприклад, у винаході “Профілактор Євмінова” використано інший винахід “Петлю Гліссона”, але у назву профілактора В.В. Євмінов прізвище Гліссона не ввів [15].

У Російській Федерації Правилами складання, подачі і розгляду заявки на видачу патенту на винахід і Правилами складання, подачі і розгляду заявки на видачу свідоцтва на корисну модель від 8 липня 1999 року заборонено використовувати особисті імена у назвах винаходів і корисних моделей [3. – С. 232]. Певний сенс у цій нормі закладений. Зокрема, існує небезпека надання імені людини об’єкту промислової власності без її згоди, чим порушується право людини на ім’я. Інший негативний аспект питання іменної назви об’єкта – це найменування об’єкта іменем вбивці, іменем особи, яка веде аморальний спосіб життя, що в результаті призводить до суперечності суспільній моралі, гуманності. Оспорення такої назви об’єкта після його державної реєстрації проблематичне або й неможливе. На думку В.О. Рясенцева, не можна винаходам надавати імена чи назви, які суперечать інтересам суспільства, порушують права та інтереси інших винахідників і громадян [5]. Ми теж підтримуємо думку В.О. Рясенцева і пропонуємо відповідну заборону закріпити у законодавстві України щодо назв усіх об’єктів права інтелектуальної власності, а відповідальність за порушення даної заборони покласти на творців чи заявників.

Існують певні традиції щодо назв у конкретних галузях науки і техніки. У медицині, хімії, харчовій промисловості в основному використовуються спеціальні назви для об’єктів права інтелектуальної власності. Наприклад, біостимулятор “Бронхомунал” [16. – С.126]. У селекції застосовують для селекційних досягнень або спеціальні назви, або імена їх авторів. Наприклад, порода собак доберман названа за прізвищем німецького селекціонера Л. Добермана [17. – С.13]. Наукові відкриття нерідко йменують прізвища-

ми тих, хто їх здійснив. Так, за прізвищем англійського мореплавця Генрі Гудзона протока, відкрита ним, названа Гудзоною [18. – С. 47]. Для відкриттів в астрономії застосовується особлива система найменування перемінних зірок з використанням латинських букв: Т Тільця, RR Ліри, V 1500 Лебеда [19. – С. 113]. Наднові зірки йменуються роком відкриття, за яким вказується прописна латинська літера в алфавітному порядку, відповідно до послідовності відкриття – SN 1987A (SN – наднова) [19. – С.120]. Іноді наукові відкриття отримують назви, що вказують на зміст відкриття. Йдеться про закони природи і навколишнього світу. Так, Ісаак Ньютон відкрив закон, що відомий під назвою закон всесвітнього тяжіння [19. – С. 41]. Існує традиція щодо найменування комет: як тільки повідомлення про нову комету одночасно надходить від кількох осіб, кометі присвоюються імена лише перших трьох відкривачів з тих, хто зв’язався з відділом комет Смітсоновської астрофізичної обсерваторії у Кембриджі. Тому в комет назви можуть звучати ускладнено, наприклад, комети Шумейкера – Леві, Аренда – Ролана, Джакобіні – Ціннера та ін. Комети, відкриті літаючою обсерваторією ІКАС, названі за найменуванням цієї обсерваторії [19. – С. 84 - 85].

Потрібно зауважити, що іноді наукові відкриття і селекційні досягнення називають іменами не творців, а інших, за бажанням автора, осіб. Такою є і світова практика. Наприклад, на честь великого німецького поета Йоганна Вольфганга фон Гете німецький ботанік-селекціонер Крістіан фон Езенбек назвав кімнатну рослину Гетея стеблеквітна [20. – С. 98].

Закон України “Про охорону прав на сорти рослин” висуває вимоги щодо назви сорту. У ст. 13 даного Закону вказується, що назва повинна однозначно ідентифікувати сорт і відрізнятися від будь-якої іншої назви існуючого сорту того ж чи спорідненого виду в Україні і державах-учасниках Міжнародної конвенції про охорону нових сортів рослин 1961 року (Конвенції UPOV) [21. – С. 417]. Назва сорту включає його родове чи видове позначення і власну назву, що може бути представлена будь-яким словом, комбінацією слів, комбінацією слів і цифр або комбінацією літер і цифр. Вона не повинна: суперечити принципам гуманності і моралі, складатися тільки із цифр (за винятком вписаних у законі випадків), вводити в оману чи давати хибне уявлення про сорт, його автора чи іншу заінтересовану особу, бути тотожною чи настільки подібною, що може призвести до плутанини з назвами інших сортів, що знаходяться під правовою охороною. Пропонуватися сорт повинен під однією і тією ж назвою в Україні й інших державах-учасниках Конвенції UPOV.

Певні проблеми для назви породжує великий кількісний склад авторів, якщо всі співавтори забажають свої імена присвоїти створеному об’єкту. Громіздка назва втрачає ефект і незручна у використанні. В.М. Сергєєв пропонує максимально допустимим визнати вказівку двох-трьох прізвищ співавторів [4. – С. 21], як практикується для найменування комет. Думається, що це можливо за умови згоди всіх співавторів, але несправедливо таку вимогу закріплювати у законі, оскільки порушувалися б права окремих співавторів. Кращим вирішенням ситуації за наявності численного складу співавторів була б законодавча вимога про надання об’єкту в таких випадках спеціальної назви або обраного всіма співавторами імені.

Немає встановлених вимог стосовно вказівки у назві об’єкта ініціалів та прізвищ авторів: чи ініціали розміщуються попереду прізвища чи після нього, чи прізвища взагалі вказуються без ініціалів, чи ініціали розписуються повністю (на практиці таке трапляється рідко). Серед співавторів можуть бути люди з однаковим прізвищем. У такому разі виникає питання про обов’язковість чи необов’язковість зазначення їх ініціалів. На нашу думку, якщо співавтори погоджуються на вказівку у назві об’єкта прізвища, то дос-

татньо вказати спільне прізвище, а якщо співавтори бажають з метою розрізнення авторів зазначити свої ініціали – вони можуть їх вказати також. Але для зручності використання назви об’єкта краще було б вказувати лише прізвища авторів. Зауважимо, що назва об’єкта може складатися й лише з імені творця.

Для винаходів у мікробіології, хімії, медицині, фармакології, селекції, генетиці обов’язковою є вказівка назви об’єкта латинською мовою відповідно до номенклатури.

Спеціальна назва об’єкта може бути буквеною, з індексом чи без (наприклад, клей КС-3, вертоліт КА-50 “Чорна акула”), аббревіатурною, скороченим фірмовим найменуванням, визначенням об’єкта з вказівкою географічної назви (наприклад, “Лижне кріплення – “Карпати”), загальноживаною назвою, іменем людини чи персонажу з твору (наприклад, супутники Юпітера названі іменами улюбленців міфічного грецького бога Юпітера: Іо, Європа, Ганімед, Калісто [22. – С.16]), псевдонімом. Взагалі творці модифікують назви, можна сказати, створюють нові слова. Наприклад, нові хімічні елементи таблиці Д.І. Менделєєва отримують назви з відповідними закінченнями залежно від того, у якому ряду таблиці знаходиться елемент: Берклій, Каліфорній, Ейнштейній, аргон, криптон, ксенон і т.п. [23. – С. 208].

Не можна назвати позитивною практику повторюваності одних і тих же спеціальних назв для різних об’єктів права інтелектуальної власності. Не рідко це призводить до плутанини, викликає у споживачів неправильні асоціації. Наприклад, в Україні створили новий напій і назвали його “Мартін”, що одразу викликало асоціацію з фірмовим найменуванням відомої італійської компанії “Мартіні” та її продукцією [24. – С. 213]

Як зауважує О.П. Сергєєв, проблемою законодавства і є співвідношення назв об’єктів промислової власності та комерційних найменувань, товарних знаків і найменування місць походження товарів [6. – С. 506]. Комерційні найменування, торгові марки, географічні зазви – досить специфічні об’єкти права інтелектуальної власності. Це – об’єкти-назви. У кожного з них свій критерій розрізняльної здатності. Але законодавець, на жаль, не визнав ніяких особистих немайнових прав інтелектуальної власності на комерційні найменування, торгові марки. Проте їм також притаманний певний рівень творчості. Видається, творець повинен мати право, щоб знали, що саме він створив певну торгову марку чи комерційне найменування, які можуть бути досить оригінальними.

Стосовно творів практика не виробила якихось традицій, умовностей їх найменування. Як правило, назва твору вказує на його основну думку, ідею. Назву твору вважають частиною самого твору, якщо вона неоригінальна.

На нашу думку, навіть неоригінальна назва твору може мати самостійне значення і оспорюватися. Наприклад, назва твору означає чесьь прізвище та ім’я. Не виключено, що особа, яка є носієм цього прізвища та імені, вимагатиме змінити назву твору, вважаючи, що порушуються її особисті немайнові права. Навряд чи дане питання розглядатиметься у межах права на недоторканність твору. Думається, право на назву об’єкта права інтелектуальної власності – окреме немайнове право і стосується всіх творців.

Щодо назви топографії інтегральної мікросхеми, виходячи із змісту частини четвертої ст. 9 Закону України “Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем”, де передбачається, що у заявці на реєстрацію топографії ІМС мають міститися матеріали, які ідентифікують топографію ІМС, можна дійти висновку, що вимога ідентифікації стосується і назви топографії ІМС [25]. Більш чітко це питання регулюється Наказом МОН України “Про затвердження Правил складання, подання та розгляду заявки на реєстрацію топографії інтегральної мікросхеми” від 18 квітня 2002 року. У п. 2.2.1.6 та п. 2.2.1.7 Правил міститься вимога вказати у заяві повну і скорочену назви інтегральної

мікросхеми та навести альтернативну її назву. У п. 2.4.2. Правил закріплена вимога вказівки назви інтегральної мікросхеми і в рефераті [26].

Отже, ми пропонуємо додатково передбачити у Цивільному кодексі України ще одне особисте немайнове право інтелектуальної власності – право на назву об’єкта права інтелектуальної власності. Воно допоможе уникнути суперечностей щодо назви об’єкта, імені творця та найменування юридичної особи. Це право заслуговує на виділення як окреме немайнове право творця і з огляду на необхідність захисту назви як ідентифікуючої об’єкт. Спотворення назви, вказівка “чужої”, невідповідної даному об’єкту назви з метою отримання переваг не спотворює і не пошкоджує сам об’єкт якимось чином, а призводить до втрати його розрізняльної здатності, вводить споживача в оману. Разом з тим, шкода завдається репутації творця і виробника.

Що стосується вимог до назви, на нашу думку, найкраще було б, якби назва відповідала змісту чи призначенню об’єкта права інтелектуальної власності.

Право на назву об’єкта інтелектуальної власності – питання дискусійне. Запропоноване нами розуміння змісту цього права також не безспірне. Воно потребує подальшого дослідження і аналізу.

Використана література

1. Каменецкий В.А., Патрикеев В.П. Собственность в XXI столетии. – М.: Экономика, 2004. – 315 с.
2. Шишка Р.Б. Охрана права интеллектуальной собственности: авторско-правовой аспект. – Харків: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002. – 386 с.
3. Малейна М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: МЗ-ПРЕСС, 2001. – 244 с.
4. Сергеев В.М. Право на имя и специальное название. – Л.: Лениздат, 1983. – 112 с.
5. Рясенцев В.А. Неимущественные права авторов изобретений // Вопросы изобретательства. – 1978. – № 4. – С. 23.
6. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник – 2-е изд., перераб и доп. – М.: ТК Велби, 2004. – 752 с.
7. Закон України “Про охорону прав на сорти рослин” від 17.01.2002 р. // ВВР України. – 2002. – № 23. – Ст. 163.
8. Архів Шевченківського районного суду м.Києва / Справа № 243-244. – 2001р.
9. Закон Республики Армения “О патентах” от 20 июня 1993 года // Патентная информация. – 1994. – Вып.2. – С. 131 - 146.
10. Лисенко Олександр. “Прометей-Престиж” – кому ж належать авторські права? // Інтелектуальна власність. – 2003. – № 2. – С. 56.
11. Мельников В. Толкование судами понятия “статус соавтора” // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2005. – № 10. – С. 71 - 78.
12. Кравченко С., Теленик С., Мазуренко О. Окремі питання авторського права Німеччини // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 4. – С. 21 - 24.
13. Мосов С. Інтелектуальний потенціал Збройних Сил України – запорука їх бойової готовності та боєздатності // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 2. – С.49 - 53.
14. Гольдштейн А. Грыжа межпозвоночного диска лечится! // Метро. – 2004. – № 90. – С. 5.
15. Евминов В.В. Как навсегда победить боль в спине: Искусство быть здоровым. – К., 2002.
16. Компендиум. Лекарственные препараты 2001/2002; Под ред. В.Н. Коваленко и проф. А.П. Викторова. – К.: Морион, 2001. – 1536 с.
17. Тайхман Петер. Что есть что. Собаки. Пер. с нем. Г.П. Герасимова. – Nurnberg: Tessloff Verlag, 1994. – 48 с.
18. Кёте Райнер. Что есть что. Путешественники – первооткрыватели. Пер. с нем. И.В. Матусовой. – Nurnberg: Tessloff Verlag, 1991. – 48 с.

19. Миттон Саймон и Жаклин. Oxford. Астрономия. Пер. с англ. И.И. Викторовой. – М.: “РОСМЭН”, 1995. – 160 с.
20. Всё о комнатных растениях. Под ред. Е. Борисова. – Балашиха: Изд-ство Астрель, 1998. – 320 с.
21. Основи інтелектуальної власності. – К.: Ін Юре, 1999. – 578 с.
22. Закон України “Про приєднання до конвенції по охороні нових сортів рослин” від 02.06.05.
23. Хабер Хейнц. Что есть что. Звёзды. Пер. с нем. А.Г. Тоточава – Nurnberg: Tessloff Verlag, 1989. – 48 с.
24. Энциклопедический словарь юного химика. Под ред. Прокофьева М.А. – М.: “Педагогика”, 1982. – 368 с.
25. Андрощук Г.О. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції. – К.: ІВП, 2004. – 304 с.
26. Закон України “Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем” від 5 листопада 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 8. – Ст. 28; – 2001. – № 8. – Ст. 37.
27. Наказ МОН № 260 “Про затвердження Правил складання, подання та розгляду заявки на реєстрацію топографії інтегральної мікросхеми” від 18.04.02 // Комп’ютерно-правова база “Ліга-Закон”.

